

AZ ELSŐ MODERN ADÓRENDSZER BEVEZETÉSE MAGYARORSZÁGON 1850-BEN – NÉHÁNY HELYI PÉLDÁVAL*

THE INTRODUCTION OF THE FIRST MODERN TAX SYSTEM IN HUNGARY IN 1850 (LOCAL EXAMPLES INCLUDED)

DR. HALÁSZ IMRE CSc, főiskolai tanár
Budapesti Gazdasági Egyetem Gazdálkodási Kar, Zalaegerszeg

Abstract

The general public, and many times the professionals also, interpret the introduction of the modern tax system as the tax reform after 1988 that was the fourth occasion in the history of our economy. In fact, the first modern and up-to-date tax system – since the plan of Lajos Kossuth, Minister of Finance, remained a just a sketch – was the introduction, actually the adaptation of the Austrian tax system.

The study shows briefly the financial structure of the age of neo-absolutism, the conclusion of which is that the financial management system of that era was functioning without major alterations until 1945. Then the introduction of new taxes are discussed highlighting the change in quality resulted from the alteration of taxes in the feudal system – poll-tax – and taxes necessary for the modern state including non-personal taxes (building tax, inhabited houses tax, etc.), excise tax (the introduction of indirect taxes), as well as the income taxes (income deriving from permanent salary or loan and other demand).

As an example, we are trying to demonstrate with static data how the new tax system changed the life of the population in Szombathely – that has a relatively large market – without any alteration in the society of the town in the following decade.

1. Bevezetés

„Magyarország egész 1848-ig nem ismert modern fináncz-szerkezetet. Ennek oka az ország akkori közgazdasági és közigazgatási szerkezetében keresendő...”¹ A pénzügyminisztérium által 1895-ben kiadott, az egyenes adók történetét tárgyaló könyv előszavának első mondata jelenti ezúttal számunkra rövid tanulmányunk origóját.

Az első felelős magyar minisztérium pénzügyminisztere, Kossuth Lajos megkísérelte az önálló magyar állam gazdasági alapjait megteremteni azzal, hogy egy polgári közteherviselésen alapuló, öt egyenes és négy közvetett adóból álló adórendszert kívánt bevezetni. A tervezet szakított a Magyarországon addig fizetett fejadók rendszerével, helyettük a tárgyi, a hozadéki és a jövedelmi adók egymás melletti, illetve egymást kiegészítő rendszerében gondolkodott.

* A tanulmány az EMMI 11462-4/2016/FEKUT számú BGE Kiválósági Támogatás projektje „BGE GKZ Mikro- és makrogazdasági folyamatok múltban és jelenben” kutatási programja keretében készült.

Nem célunk ezen adóreform-kísérlet bővebb ismertetése, de annyit mindenképpen meg kell említenünk, hogy az egyenes adók közül a föld minősége és területe alapján kivetendő földadót, a szobaszám függvényében növekvő házadót, a kereset után kivetendő személyi adót, az üzletek tiszta jövedelme alapján kivetendő 6%-os kereseti adót, továbbá a távolléti adót kívánta bevezetni, ez utóbbit azok fizették volna, akik 183 napnál hosszabb ideig külföldön tartózkodnak, és ennek az adónak a mértéke a személyi adó kétszerese lett volna. A közvetett adók közül a fogyasztást terhelő pálinka adó, a dohányárúsítási adó, a bélyegdíj és a lajstromozási (átruházási) illeték szerepelt a tervezetben.² A polgári Magyarország első, korszerűnek minősíthető adótörvényét az országgyűlés 1849 májusában fogadta el, de az akkori körülmények miatt az elkészített adóösszeírásoknak csak nagyon kis töredéke készült el, a befolyt adó mennyisége pedig elhanyagolható volt.³

Miután a szabadságharc bukásával az adóreform-tervezet is történelemmé vált, ugyanakkor a Habsburg Birodalom, benne a Magyar Koronaország (1849-től Kronland Ungarn) az öszsbirodalom (Gesamtreich) szellemében szerveződött újjá, az egységes birodalom és kormányzata szempontjából számos modernizációs intézkedést kellett foganatosítani, így a polgári pénzügyigazgatási, benne az és adózási struktúra létrehozása is a neoabszolutizmus korának feladata lett.

2. A neoabszolutizmus korának adórendszere

A korszak és a birodalom gazdaságáról, pénzügyeiről átfogó (tehát részletekbe nem bocsátkozó) ismertetést közöl a monarchiáról szóló monográfiásorozat első kötete.⁴ A birodalmi háztartás kialakítása, és a forradalmak utáni újjászervezése is a Pragmatica Sanctio „oszthatatlanul és elválaszthatatlanul” szellemében történt és az öszsbirodalom megeremtését valamint annak hatékony igazgatását szolgálta. A birodalom a föderalizmussal szembeni centralizált újjászervezése a gazdaságpolitikában és az államháztartás (ez esetben birodalmi háztartás) újjászervezésénél is megfigyelhető. Mindez elsősorban a – mai terminológiával élve: – a közbevételeket⁵ érintette. Míg a föderatív államokban szövetségi, tagállami és helyi adók hármas struktúrája alakult ki, addig centralizált birodalomban az új gazdaság- és pénzügypolitika kidolgozásánál az egységes szerkezetű központi adók (egyes adók és fogyasztási adók) valamint a helyi adók struktúrája jött létre⁶ és került a koronaországokban eltérő időpontban bevezetésre. Hatékonyságát kezdetben nagymértékben akadályozta, hogy nem létezett a birodalomban egy egységes nyilvántartás, ami alapján ezeket az adókat pontosan ki lehetett volna számítani. Ugyanakkor a kétségtelenül modernizálódó birodalmi adminisztráció pénzügyi szakemberei tisztában voltak azzal, hogy a vagyontárgyak adóztatása mellett folyamatosan át kellett térni a több adónem együttes alkalmazására.

Az új adórendszernek⁷ emellett tükröznie kellett a közteherviselés elveit és gyakorlatát, továbbá figyelembe kellett venni a politikai körülményeket is: egyrészt, hogy kezelni tudja a forradalom és szabadságharc előtt, hosszabb időn keresztül folytatott adózási gyakorlatot, másrészt, hogy kezelni tudja az öszsbirodalom hirtelen megnövekedett költségvetési igényeit is. Ezek az igények a forradalmi időszak után fenntartott hatalmas létszámú hadsereg fenntartása, a megszerveződő csendőrség létrehozása és működtetése, továbbá az ezzel egy időben megszervezendő közigazgatási és szakigazgatási hivatalok pénzügyi igényeinek biztosítása voltak, melyeket a központi bevételt jelentő direkt (egyes) és indirekt (közvetett) adókból származó bevételek folyamatos növelését követelte. Ezért ahol már léteztek ezek az adónemek, ott ennek növelése, ahol ez az adózási szerkezet még nem létezett, mint az önállóságát elvesztő Magyarországon, ott ezek minél előbbi beveze-

tése vált sürgetővé. Ennek megfelelően a Magyar Koronaországot is szűk fél évtized alatt, 1849 és 1853 között az osztrák adórendszer hatálya alá helyezték, ezzel viszont egy jelentős, egységes piacot, illetve ennek alapjait is sikerült megeremteni.

1849. október 20-án⁸ császári pátens jelent meg a közteherviselésről, s ez volt az első lépés az adóalanyok számának kiterjesztését illetően. Rövidesen megindult a földek felmérése, jövedelemtermelő képességük megállapítása amely a földadó alapja lesz – s a leveltárosok a számos kataszteri felmérést köszönhetik ennek a heroikus munkának. A tényleg nagyszabású adóreform számos, addig Magyarországon nem ismert adónemet hozott be, tulajdonképpen megszüntette a feudális kori, döntően a fejadókra épülő évszázados adórendszert, s megeremtetette azt az adóstruktúrát, mely folyamatos modernizálással 1945-ig fennállt Magyarországon. Itt jegyezzük meg, hogy a kiegyezést követően ezek az adók – természetesen modernizált formában – megerősítést nyerek: így a földadó (1868. évi XXV. tc.), a házaadó (1868. évi XXII. tc.), és a jövedelemadó (1868. évi XXVI. tc.) is, majd 1875-ben következett az adórendszer továbbfejlesztése, melyet ekkor már a tőkés vállalkozások pénzügyi eredményeire is kiterjesztettek.⁹

2.1. Az egyenes adók

A – hosszú távú és sikeresnek nevezhető – adóreform két kategóriában egyenes adók és közvetett adók formájában 12 adónemet vezetett be, ezek többsége 1851-ben lépett életbe. Az egyenes adók az ingatlan és ingó vagyonból származó tárgyi adókból, a személyes keresetből származó, hozadéki és jövedelemadókból állt. A földbirtokok adóztatása miatt a legnagyobb eredményt hozó adónem a földadó (Grundsteuer)¹⁰ volt, és az adósorozati becsléseken (Katastral-Vermessung und Schätzung) alapult. Ennek az állandó adósorozatnak az érvényesítését az osztrák örökös tartományokban az 1817. december 23-án kelt nyílt parancs már bevezette.¹¹ 1850 után mindenhol a földek tiszta jövedelmének 16%-a volt az adó mértéke, amely a továbbiakban is ugyanannyi maradt, ám ehhez minden évben különböző mértékű „rendkívüli toldalék” járult. Ez az adópótlék azonban ritkán maradt azonos, folyamatosan emelkedett, főleg a háborús években. 1850-ben ez az adópótlék 5/3, de 1859-ben már 20% volt. 1850-ben az adó és a „toldalék” összesen 21,1/3%-os adóterhelést jelentett, ehhez még egyéb címeken – koronaországokban eltérő mértékben – „országos” és „községi toldalékok”, tehát adópótlékok is járultak. A földadót az adóhatóságok vetették ki valamennyi településre. Mint említettük, Magyarországra az 1849. október 20-i császári nyílt parancs rendelte el, bevezetését pedig az 1850. március 4-én kelt pátens szabályozta. Ennek megfelelően egy ideiglenes földadó (Grundsteuer-Provisorium) került bevezetésre, amely földjövedelem címen a „közönséges szorgalom melletti termésének értékét” vette alapul, ezt első lépésben a települések vezetői minősítették, melyet aztán – második lépcsőben – szakértői becslés alá vetették, s az esetek döntő többségében módosították. A földadó gyors bevezetése miatt rengeteg volt a pontatlan mérés, ráadásul ekkor csak a települések és a dülők határait mérték fel, a telkek nagyságát bevallás alapján vették nyilvántartásba. Ebből következően a nem megfelelő bázison nyugvó adómegállapítás – figyelembe véve az adóval szembeni ellenérzést is – a panaszok özönét vonta maga után. A panaszok kezelésére – minden közigazgatási kerületben – három szervezetet hoztak létre, az egyik az Államfelszólalási Bizottmány (Staats-Reklamations-Comission) volt egy vezetővel, nyolc ügyintézővel és egy irodaszolgálóval. A másik a Felszólalást vizsgáló Felügyelőség (Reclamations-Untersuchungs-Inspectorate), ennek a soproni közigazgatási kerületben három városban, Sopronban, Kőszegen és Pécsen voltak egységei, míg a harmadik a Kataszteri felmérő Személyzet (Katastral-Vermessungs Personal) volt, mely dön-

tő többségében földmérőkből állt.¹² A Magyar Koronaország öt (budai, pozsonyi, soproni, kassai, nagyváradai) közigazgatási kerületének összesített földadó adóterhelése a bevezetés évében (1851) 8,66 millió pft¹³ volt. Az első, maga után számos kívánni valót hagyó, gyorsan elkészített, ezáltal eléggé pontatlan felmérés után is 1853-ban 9,61 millió pft-ra emelkedett az öt magyar koronaországi kerület összesített adóbefizetése, ez a következő években nagyjából ugyanannyi maradt (1854-ben és 1855-ben 9,58, 1856-ban 9,6 millió pft). 1856-ban Dunántúlon kezdődött meg a részletes felmérés, mely Magyarországon csak 1880-ra fejeződött be. 1857-es közigazgatási évben 11,63 millió pft-ra emelkedett az ezen a címen beszedett adó. A pontos kataszteri felmérés az elkövetkező években a Dunántúlon egyre pontosabb adókiivetést eredményezett, míg a fel nem mért területen maradt a korábbi gyakorlat. Összehasonlításként néhány szörványosan előkerült adat: a majdnem a teljes Dunántúlt magába foglaló soproni közigazgatási kerület a Magyar Koronaországban összesen befizetett 11,63 millió pft földadóból 2,68 milliót fizetett be az adóhivatalba. A majdnem ötezer lakosú Szombathely éves összesített adója 1852-ben 16 251 pft. volt. További szombathelyi példa, hogy a körmendi Batthyány Fülöp herceg csak a város területén lévő birtokai után tetemes földadót fizetett: 1854-ben 610,7, 1855-ben 676,3, 1856-ban 806,8, és 1857-ben 983,36 pft-ot.¹⁴ További szombathelyi példaként álljon itt egy tehetős szombathelyi kereskedő 1858. évi egyenes adójának szerkezete: földadó fejében 78,39 pft-t vetettek ki rá, ehhez járuló adópótlék 45,33 pft volt, házadója 28,33 + 16,32, személyes kereseti adója 8,30 + 4,56, jövedelemadója 17,00 + 9,50 pft (kerekített összeget vesszük alapul), így 132,43 pft adójához 76,52 pft pótlék járult, az összes egyenes adóból származó adóterhelése 219,36 pft. volt.¹⁵

Az egyenes adók másik neve az épületadó (Gebäudesteuer),¹⁶ melyet vagy házosztályadó (Hausclassensteuer) vagy házbéradó (Hauszinsensteuer) címen vetettek ki, számos esetben mindkét formájában. Ebben az esetben a házbéradóban beszámították a házosztályadót és csak a különbséget kellett az épületadó fejében befizetni. A házbéradót a nagyobb településeken vetették ki, ahol az épületek utáni jövedelem bérbeadásból származott, ebben az esetben a bevallott bérjövdelem képezte az adókiivetés alapját. Ahol a bérbeadás nem volt általános, tehát a tulajdonos a saját ingatlanjában lakott – minél kisebb volt a település, annál gyakoribb volt ez a forma – az épületadót illetően a házosztály alapján kiivetett adóalap volt az adó meghatározásának alapja. Ez esetben vizsgálták az épület rendeltetését, anyagát, a helységek számát. Mindkét esetben Budapesten 15, vidéken 30%-ot fenntartási és javítási költség címen levonhatott az adóalany. Az épületadó is a tiszta jövedelem 16%-a volt, melyhez adópótlék, az évente növekvő mértékű „toldalék” járult. Adómentesek voltak az állami épületek, a köz- és jótékonyági intézmények épületei, a paplakok, s ideiglenesen adómentességet élvezhettek (8-20 évig) egyedi elbírálás alapján egészben vagy részben az új épületek. 1851-ben 1,10 millió, 1857-ben 1,19 millió volt ebben az adónemben az öt magyar közigazgatási kerület együttes befizetése.¹⁷

A harmadik közvetlen adónem a kereseti adó (Erwerbsteuer) volt, melyet a Magyar Koronaországban és Erdélyben személyes kereseti adó (Personal-Erwerbsteuer) néven vezettek be. Az Osztrák Birodalomban a kereseti adó már létezett, ugyanis 1812. december 31-én kelt császári nyílt parancs négy különböző jövedelemre az örökös tartományokban már kiivetette. Ezt a gyártulajdonosok, kereskedők, a művészek és az iparúzóknak fizették, továbbá azok akik valamilyen szolgálattétel vagy „valamely dolog ideiglenes felhasználás végetti átengedése” képezte. A négy csoportba tartozó adóalanyokat további alcsoportokra osztotta a rendelet, ügyelve, hogy egyetlen érintett se maradjon ki hatálya alól.

A Bach-korszakban bevezetett személyes kereseti adó tulajdonképpen a fejadó jellemzőivel rendelkezett, minden 16. életévét betöltött személyre kiterjedt, olyanokra is, akik

önálló keresettel nem rendelkeztek. Az adózók három csoportjára – ahogy akkor mondták: három osztályára – volt hatályos. Az elsőbe a zsellérek, kertészek, napszámosok és ezek családtagjai tartoztak, ha ezek a családtagok önálló keresettel nem rendelkeztek. Nekik – különböző alosztályba sorolva – 20, 30, 40 pengőkrajcárt, illetve 1 pft-t kellett fizetni. A második csoportba az 50 hold alatti birtokkal rendelkező mezei gazdák, a külön háztartással rendelkező segédmunkások, magánhivatalnokok, ügyvédek, orvosok, tanítók, kereskedők, iparúzóik és az ő önálló keresettel nem rendelkező családtagjai tartoztak különböző alcsoportokba sorolva, kiknek fejenként 1, 2, 3, 6 pft volt az éves adója. A harmadik csoportba a mindkét eddig említett csoportba nem sorolható adózók tartoztak: az egyenes adó fejében 100 pft-ot fizetők személyes kereseti adó fejében 4 pft-ot, a 100 és 200 pft között fizetők 6 pft-ot, a 200 és 500 pft között fizetők 8 pft-ot, míg az 500 pft felett fizetők 10 pft-ot voltak kötelesek fizetni, míg ennek felét szedték be az önálló keresettel nem rendelkező házastársuk, gyermekeik és testvéreik után. Ennek átlagos adóterhelése 1857-ben 19 pkr volt, a Magyar Koronaországban élők ebben az adónemben többet fizettek, mint az egész Habsburg Birodalom többi koronaországi együttvéve.¹⁸ A Magyar Koronaországból ezen a címen 1851-ben 2,70, 1857-ben 2,75 millió pft folyt be a birodalom költségvetésébe.

A negyedik közvetlen adónem az összes jövedelem alapján kivetett jövedelmi adó (Einkommensteuer) volt, ezt az osztrák tartományokban is csak 1849-ben vezették be. Az adóalanyokat itt is három csoportba sorolták be. Az elsőbe a keresetadó alá eső keresetnemekből, a bányá- és hutajövedelmekből származó jövedelmek és a haszonbérlet nyeresége tartozott. A második csoportba minden rendszeres szolgáltatástalan alapuló állandó fizetés, míg a harmadikba a kölcsönadásból, esetleg más követelésből származó kamat és az ehhez hasonló, a második csoportba be nem sorolható évdíj (Rente) tartozott. Az első és a harmadik csoportban a jövedelemadó a jövedelem 5%-a volt, míg a második csoportba tartozóknál egyedileg került megállapításra. Az adó megállapításának alapja a tiszta jövedelemről készített bevallások voltak. Ez utóbbi besorolás esetében voltak mentességek: így a legalsóbb kereseti osztályba tartozók jövedelmei, a takarékpénztári betétekből származó jövedelem, mely a harmadik csoportba sorolt adózóknál évi 300, a második csoportba soroltaknál pedig évi 600 pft-nál kevesebbet jövedelmezett. Adómentes volt a kolduló rendek jövedelme és a tényleges szolgálatot teljesítő katonák fizetése is. Az öt koronaországi kerület összesített jövedelmi adója nyolc év alatt több mint egymillió pft-tal növekedett: 1850-ben 0,52, addig 1857-ben 1,54 millió pft volt az ezen a címen befizetett adó.¹⁹

2.2. A közvetett adók

A négy egyenes adó mellett nyolc indirekt adó bevezetésére került sor. A hozadéki adók csoportjába tartozó közvetett adók közül a hús, szesz, ital, bor, sör, égetett szesz és a cukor után fizetendő fogyasztási adót az 1850. szeptember 29-i pátens vezette be, a végrehajtási utasítása a pénzügyminiszter aláírásával 1850. október 19-én kelt,²⁰ és 1851. március 1-jén lépett életbe. Először csak a 2000 főt meghaladó lélekszámú, nagyobb településekre vonatkozott, de ezt a korlátot később a bevételi kényszer miatt eltörölték és az 1859-es háborús évben mindenhol kötelezővé tették. A fogyasztási adó címen beszedett összeg 1851 és 1857 között majdnem 300%-kal emelkedett. 1851-ben 1,63, 1857-ben 5,17 millió pft bevétel származott ebből az adónemből.²¹ További helyi eseti példaként álljon itt Szombathely fogyasztási adója az adónem bevezetését követő három évben:

1. táblázat. A fogyasztási adó Szombathelyen 1851–1854
Chart No. 1. Tax on consumption in Szombathely (1851–1854)

Időszak	1851. 03-10.	1852	1854
Adózók száma	93+22 „egyezedő”	158	169 + 20 bormérő
Egyéni befizetés (pft.)	2140,9	4315,58	4160,42 + 290,15 2/
Adóhivatalba befizetés (pft.)	1720,-	4000,-	4300,-
Bevétel összesen (pft)	2140,9	4471,2	4721,2 2
Kiadás összesen (pft.)	2007,10	4281,36	4634,39
Pénzmaradvány (pft.)	132,59	188,50	74,35 2
Legtöbbet befizetők			
Heiden János	728,54	1136,36	1146,-
Kikoker József (vendéglős)	305,10	600,-	720,-
Kren János (hentes)	136,40	430,-	430,-
Megjegyzés: az adó bevezetése 1851. március 1-jével történt, és október 31-ig tartott az első adóév. Az adóév minden esetben megegyezett a november 1-én kezdődő és a következő év október 31-ig tartó közigazgatási évvel. Ennek megfelelően az első teljes adóév az 1851. november 1-vel kezdődő és 1852. október 31.-vel végződő 1852-es év.			
Forrás: MNL VaML.V.145.e. Szombathely Községtanácsa Iratai.			

A közvetett adók sorában a következő adónem az 1851. november 6-tól hatályos vámadó volt. Technikai újítása, hogy a régi betűrend-szerinti (alphabetisch) vámjegyzék helyébe a rendszeres (systematisch) vámjegyzék lépett és a német vámmázsát vezették be súlyegységül. A Magyar Koronaország tekintetében a legfontosabb változás az volt, hogy 1850. október 1-vel megszűnt a „közbeeső vámsorompó” és a „belvámok” (Binnenzölle), a vámvonalat 1851. július 1-vel számolták fel véglegesen, amikor a dohánymonopólium érvénybe lépett. Ekkor megszűnt a harmincadvám, a „közbenső vám” és több kisebb, ilyen címen szedett közbevétel. A Magyar Koronaország 1850-ben még 2,28 millió pft-tal járult hozzá ezen a címen a birodalom költségvetéséhez, 1857-ben pedig 0,93 millió pft-tal.²²

A harmadik közvetett adó, a sómonopólium (mely hosszú idő óta a történelmi Magyarország egyik legfontosabb bevételi forrása volt) jövedelme átkerült a birodalmi jövedelmek közé. Mértéke a kitermelésének függvényében változott: 1850-ben 7,51, 1851-ben 9,12, 1852-ben 7,11, 1853-ban 6,89, 1854-ben 8,12 millió pft volt a birodalom Magyar Koronaországból ebből a közvetett adónemből származó bevétele.²³

A negyedik közvetett adó a Habsburg Birodalom örökös tartományaiban régóta fennálló dohánymonopólium a Magyar Koronaországra csak 1851. március 1-vel terjedt ki,²⁴ és az állami bevételek meghatározó eleme lett: 1850-ben 0,11 millió pft-nyi bevétel gyorsan emelkedett: 1851-ben 2,05, 1852-ben 5,30, 1853-ban 6,22, míg 1857-ben 9,63 millió pft bevételt eredményezett.

A bélyegadó – mai fogalmaink szerint: illetékbélyeg – szintén új adónem volt a Magyar Koronaország területén. Az örökös tartományok területén már létezett, mikor 1850. november 11-én életbe lépett, mértékét a „bélyegjegyzékek” (értsd: mi után mennyit kellett fizetni, mai fogalmainkkal élve: mennyi volt az illeték) tartalmazták. Fizetni kellett minden polgári törvénykönyvben megállapított jogügylet után, átruházások esetén, beleértve az örökösödést is, beadványok, bizonyítványok, kereskedelmi ügyletkönyvek, telek- és ügyi ügyletek után, továbbá a kártya-, naptár-, bel-, és külföldi hírlap- és hirdetésményekre is kiterjedt a hatálya. Mindezt előre nyomott papíron, később ún. „bélyegjegy”-en (= illetékbélyeg) is le lehetett róni. 1851-ben 1,51, 1852-ben 1,52, 1853-ban 1,58, 1854-ben 1,64, 1855-ben 1,70, 1856-ban 1,82, 1857-ben 1,96 millió pft bevételt jelentett a Magyar Koronaország öt közigazgatási kerületéből. Belső megoszlásáról nincs adatunk. A jogügy-

letekből származó bevétel - 0,006 (1850), 0,755 (1851), 1,38 (1852), 2,09 (1853), 2,55 (1854) 2,94 (1855), 3,29 (1856) és 3,39 (1857) millió pft, - növekedése egyenesen arányos a bevezetett polgári törvénykönyv alkalmazásával és a különböző szinten eljáró bíróságok ügyfélforgalmával.²⁵

A sorsjátékjövedék (Lottogefälle) is több évtizedes múltat tekintett vissza, mire 1853. november 1-vel bevezették a Magyar Koronaországban. 1813-óta egyik biztos bevételi forrása volt a Habsburg Birodalomnak. Az öt közigazgatási kerületből összesen befolyt jövedék 1850-ben, a szabadságharcot követő évek jövedelmi viszonyai miatt elenyésző, mindössze 2546 pft, majd előbb – még az 1813-as pátens alapján a bécsi lottót illetően – 0,38 (1851), 0,61 (1852), 0,66 (1853), a jövedék bevezetése után az öt közigazgatási kerületből 0,78 (1854), 0,81 (1855), 0,94 (1856) és 1,03 (1857) millió pft folyt be, enyhén emelkedő, és biztos jövedelemforrásává vált a költségvetésnek.²⁶

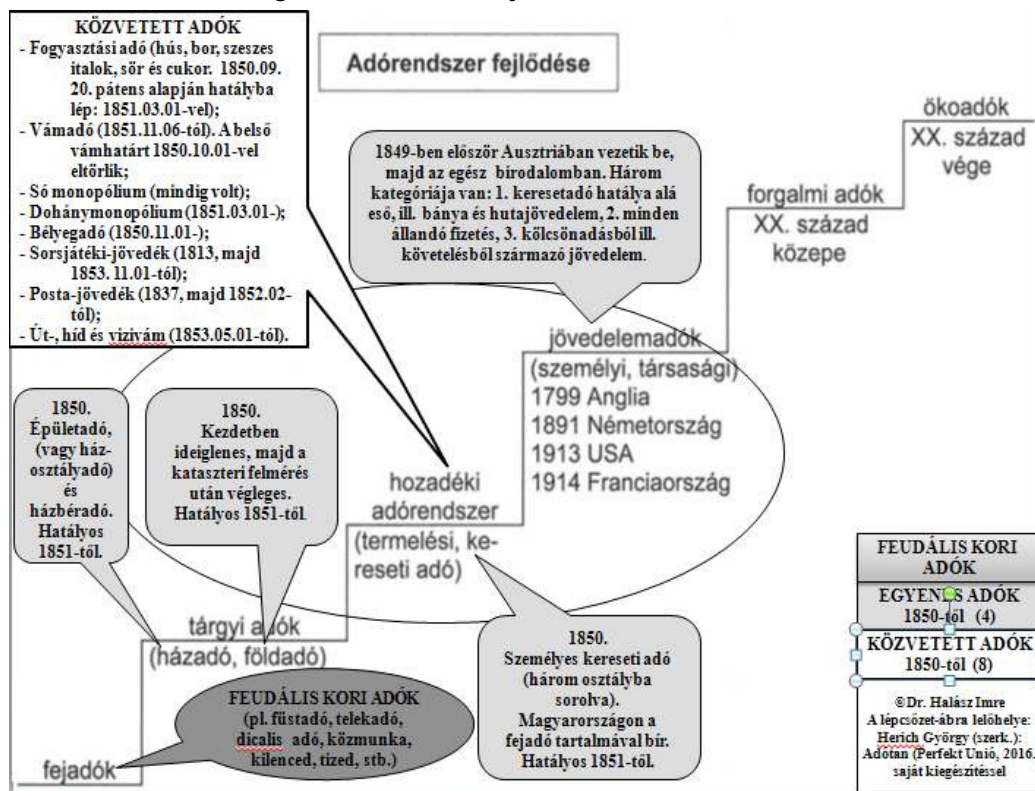
A postajövedék, más szóval a postabélyegek (levélbélyegek), postacsomagok, később a pénzesutalványok után fizetendő díjakat jelentette. A posta átszervezése és a postai díjak központi szabályozása 1850-ban történt meg, és az egész birodalom területére hatályossá tették az 1837. évi postatörvényt. 1850-ben vezették be az új postadíjszabást, majd 1852. februárjában sor került ennek a közvetett adónemnek a bevezetésére, mely biztos, évről évre növekvő bevétele volt a birodalom költségvetésének. Az öt magyarországi kerületből 1850-ben 0,57, majd a pátens kihirdetésének évében 0,76 (1852), az ezt követő évben már 0,85 (1853) millió pft jövedelme volt a birodalmi háztartásnak, az egymillió határt 1855-ben érték el (1,145 millió pft), 1857-re 1,37 millió pft volt ennek az adónemnek a magyar koronaországi bevétele. Mindez a levelek, csomagok és pénzesutalványok megnövekedett forgalma mellett a távíró egyre nagyobb forgalmával magyarázható.²⁷

A nyolcadik közvetett adónem, az út-, híd- és vízvám 1853. február 10-én kiadott és május 1-vel történő bevezetésével lezárult a 12 adónemet felvonultató új adórendszer magyar koronaországi bevezetése. Ez az adónem is az egyenlő teherviselés elve alapján, a kincstári tulajdonú, tehát állam költségén fenntartott utakra, hidakra és vámokra terjedt ki.²⁸ Jelentéktelen összegű bevételt hozott, a Magyar Koronaország öt közigazgatási kerületéből összesen 269 ezer pft jövedelem származott 1854-ből, ez gyorsan csökkent (1855-ben 55,5 ezer pft) majd 1856-ra jelentéktelenné vált: 8781 pft, ellentétben a birodalom többi területével.²⁹

3. Összegzés – a teljesség igénye nélkül

Úgy Kossuth tervezete, mint a végül bevezetett adórendszer, pénzügytechnikai szempontból valamint a közteherviselés szempontjából egyaránt korszerű volt, része a modernizáció folyamatának. A kossuthi tervezet természetesen nem lehetett olyan részletekbe menően kimunkált, mint a neoabszolutizmus korának adóstruktúrája. Kossuth ügyvédi, pénzügyi ügyvédi ismeretei, továbbá az utolsó reformkori országgyűlésen Pozsonyban töltött hónapjai, olvasottsága és a kormányzandó ország lehetőségei determinálhatták tervezetét. A neoabszolutizmus pénzügyminisztériuma pedig a maga jól felkészült, jelentős apparátusával jóval kidolgozottabb tervezeteket készített, s birtokában volt valamennyi európai ország gyakorlatának. Az adóterhek 1850 után jelentősen növekedtek. Az adórendszer – és az itt terjedelmi korlátok miatt nem érintett pénzügyigazgatás szervezete és működése – szorosan illeszkedett a modernizáció folyamatába.

1. ábra. A neoabszolutizmus adórendszere³⁰
Figure No. 1. The tax system of the neo-absolutism

2. táblázat. Adónemek Kossuth tervezetében és a neoabszolutizmus korában bevezetett adók (összehasonlítás)

Chart No. 2. Taxes in Kossuth's plan and taxes introduced in the age of neo-absolutism (comparison)

EGYENES ADÓK		KÖZVETETT ADÓK	
Kossuth tervezete	a neoabszolutizmus korában bevezetett adó	Kossuth tervezete	a neoabszolutizmus korában bevezetett adó
földadó	földadó	pálinka adó	fogyasztási adó
házadó	épületadó	dohányárusítási adó	dohánymonopólium
személyi adó	személyes kereseti adó	bélyegdíj	bélyegadó
kereseti adó	jövedelemadó	lajstromozási (átruházási) illeték	
távolléti adó			sorsjátéki jövedék
			vámadó
			sómonopólium
			posta jövedék
			út- híd- vízvám

Úgy az adók struktúrája, mint a pénzügyigazgatás hivatalsservezete jelentősebb átalakítás nélkül fennmaradt a polgári állam második világháború végével történt bukásáig. Történelmünk egyik sajátossága, hogy a reformkor és az azt követő időszak reformjavaslatai a neoabszolutizmus korában teljesedtek ki, hogy alapjai legyenek a kiegyezés utáni magyar polgári állam megszervezésének.

Jegyzetek

1. A magyar egyenesadók történeti fejlődése (1895) 5. old.
2. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): Pest. Szent István Társulat. 646–650. old.
3. Fónagy Zoltán (2012): Adózás 1848 előtt és után. I. Adózás a kései rendiség korában. Rubicon. 2012/6. 62–64. old. Az adótörténet eltérő korszakok szerint eltérő mélységű összefoglalását adja: Ilonka Mária (2004): Az adózás története az őskortól napjainkig. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
4. Matis, Herbert (1973): Die Wirtschaftspolitik des Neoabsolutismus. In: Die wirtschaftliche Entwicklung. Hrsg. Alois Brusatti. Die Habsburgermonarchie. 1848–1918. 1. Bd. Wien.
5. Az adótan közbevetelnek nevezi az adókat, illetékeket, a vámokat és a bírságokat.
6. Herich György (szerk.) (2016): Adótan, 2016. Penta Unió, Bp. 22. old., Fónagy Zoltán (2012): A modern adórendszer alapjainak kiépítése a neoabszolutizmus idején. II. A kompromittált modernizáció. 64–65. old.
7. Az adók történetéről vázlatosan: Ilonka Mária (2004): a korszakról: Fónagy Zoltán (2012), továbbá Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859) 650–670. old.
8. Gyűjteménye a' Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak. Második füzet. (1849). Buda. 172–174. old.; Utasítás. Miképen sikeresítsék a' magyarországi adó tárgyában kiadott és legfelsőbb szentesítést nyert ideiglenes rendelet (Steuer-Propositorium) 220–222. old., Körrrendelet minden kerületi főispánhoz [az eddig adó mentes lakosok és birtokosokra nézve] 250–251. old.
9. Herich György (szerk.) (2016): 23–24. old., továbbá Ilonka Mária (2004): 112–115. old.. Az adózás történetét a monografikusan feldolgozni szándékozó könyv viszonylag röviden elintézi modern adórendszerünk origóját: „Az 1848-as szabadságharc alatt felszabadult a jobbágyság. 1849. október 20-án I. Ferenc József osztrák császár nyílt parancsba adta a korábban még forradalmi követelésként megfogalmazott általános közteherviselés bevezetését. Először a földek jövedelemtermelő képességének felmérését, majd az osztrák mintára kataszterek szerint számított földadó bevezetését rendelte el. 1850-ben különféle fogyasztási adókon, jövedékeken, vámokon kívül bevezették az általánosan kötelező, úgynevezett egyenes vagy közvetlen adókat, a földadót, a házadót, a személykereseti és a jövedelemadót.” 113. old.
10. Bevezeti az 1849. évi október 20-án és az 1850. március 4-én kiadott pátens.
11. 1857-re Velencére, a német és szláv nyelvű koronaországok egy részében már befejezték a felméréseket. Magyarországon csak ekkor kezdődött meg, és folytak a munkák Csehországban, Tirolban és Galíciában, ahol a hegyes terep miatt nehezen haladt a munka.
12. Halász Imre (2010): A regionális szint a közigazgatásban a Bach-korszakban. In: Fischer Ferenc, Hegedüs Katalin, Rab Virág (szerk.): A történelem szálai. Tanulmánykötet Vonyó József 65. születésnapjára. Pécs. 223. old.
13. Pengő forint, vagy osztrák értékű forint elnevezéssel szerepel a forrásokban. A Magyar Koronaország öt közigazgatási kerülete adatainak forrása itt és a továbbiakban: Egyetemes magyar encyclopaedia (1859): I. kötet Pest, Szent István Társulat.
14. MNL VaML.V.145.e. Szombathely Községtanácsa Iratai. Adófükönyvek.
15. MNL VaML.V.145.e. Szombathely Községtanácsa Iratai. Adófükönyvek.
16. Bevezeti az 1850. évi március 4-i pátens.
17. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 654–56. old.
18. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 655–658. old.
19. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 657–659. old.
20. MOKL XXIX. darab. Kiadatott és elküldetett 1850. november 30-án. 398. szám.
21. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 659–660. old.
22. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 661–662. old.
23. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 661–664. old.
24. 1851.március 1-től csak engedéllyel lehet dohányt termesztetni vagy importálni, mindent állami raktárba kell vinni, ahol központi árjegyzék alapján fizették ki az ellenértékét. „Az állami dohánygyedárusítási jog kiterjesztése az abszolutizmus egyik leggyűlöltebb intézkedése volt

Magyarországon, a személyes szabadság egyik legmegalázóbb korlátozásának érezték...” Fónagy Zoltán (2012). Részletesebben: Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 661–666. old.

25. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 663–666. old.
26. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 665–668. old.
27. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 665–668. old.
28. Frisnyák Zsuzsa (1988): Út-híd- és révvámok Magyarországon (1853–1890). In: Veress István (főszerk.): A Közlekedési Múzeum Évkönyve VIII. 1985–1987. Bp. 248–250. old.
29. Egyetemes magyar encyclopaedia I. (1859): 667–668. old.
30. Herich György (szerk.) (2016) 22. oldalán lévő ábra jelen tanulmány szerzőjének kiegészítésével.

Felhasznált irodalom

- Egyetemes magyar encyclopaedia. I. kötet. (1859). Szent István Társulat, Pest.
- Fónagy Zoltán (2012): Adózás 1848 előtt és után. Rubicon. 2012/6. 62–65. old.
- Földi Józsefné-Hetényi István-Gondos Judit (1998): Pénzügyminisztérium 1848–1998. Pénzügyminisztérium, Bp.
- Frisnyák Zsuzsa (1988): Út-híd- és révvámok Magyarországon (1853–1890). In: Veress István (főszerk.): A Közlekedési Múzeum Évkönyve VIII. 1985-1987. Bp. 248–250. old.
- Gyűjteménye a' Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak. Második füzet. Buda, 1849.
- Halász Imre (2010): A regionális szint a közigazgatásban a Bach-korszakban. In: Fischer Ferenc, Hegedüs Katalin, Rab Virág (szerk.): A történelem szálai. Tanulmánykötet Vonyó József 65. születésnapjára. Pécs. 223. old.
- Herich György (szerk.) (2016): Adótan, 2016. Penta Unió, Bp.
- Hermann Róbert (2002): Kossuth Lajos élete és kora. Pannonica, Bp.
- Ilonka Mária (2004): Az adózás története az őskortól napjainkig. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Magyarországot illető orszáos törvény és kormánylap 1850. 398. szám.
- Matis, Herbert (1973): Die Wirtschaftspolitik des Neoabsolutismus. In: Die wirtschaftliche Entwicklung. Hrsg. Alois Brusatti. Die Habsburgermonarchie. 1848–1918. 1. Bd. Wien, 1973.
- Sinkovics István (1952): Kossuth, az önálló pénzügyek megteremtője. In: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp. 87–173. old.
- Szabad György (1977): Kossuth politikai pályája. Ismert és ismeretlen politikai megnyilatkozásai tükrében. Kossuth Kiadó, Bp.

Levéltári források:

MNL VaML.V.145.e. Szombathely Községtanácsa Iratai. Adófőkönyvek.